

Vochtige duinvalleien terugkeer in Zuid-Kennemerland

EDITH LOUMAN

In 1994/95 wordt de grondwaterwinning in de Kennemerduinen verminderd en vervangen door diepinfiltratie. Het doel hiervan is de regeneratie van vochtige duinvalleien. Deze regeneratie zal echter alleen succesvol zijn bij een actief beheer. Zonder beheersmaatregelen zal het duingebied nog verder veruigen en daardoor inboeten aan natuurwaarden en recreatieve waarden. In dit artikel worden de beheersvoorstellen gepresenteerd, die tot stand zijn gekomen na de voorspelling van de toekomstige ontwikkelingen. Tevens wordt kort ingegaan op het Milieu-Effektrapport, dat voor de vergunningaanvraag voor het diepinfiltratieproject is opgesteld.

In 1986 verscheen het Grondwaterplan van de provincie Noord-Holland. Hierin was onder meer opgenomen, dat de grondwaterwinning in Zuid-Kennemerland moest worden verminderd. Een beleidsvoornemen dat heel wat inspanning van diverse instanties vergt voordat het gerealiseerd kan worden!! De beheerders van het duingebied, St. Nationaal Park De Kennemerduinen (StNPKD) en Natuurmonumenten, moeten inspelen op de toekomstige situatie: het grondwater komt omhoog en de begroeiing verandert. Het is van groot belang, dat begonnen wordt met het beheer vóórdat de valleien vernatten.

Het Waterleidingbedrijf Zuid-Kennemerland (WLZK) gaat overschakelen op een andere manier van waterwinnen, de zogenoemde diep-infiltratie. Hierbij wordt voorgezuiverd Rijnwater enkele tien-

tallen meters diep in de ondergrond gebracht en na enige tijd weer gewonnen. Er moet een geheel nieuwe installatie worden ontworpen en aangelegd.

Oorspronkelijke en huidige situatie

Aan het einde van de vorige eeuw besloegen de veelgeroemde vochtige duinvalleien ongeveer een derde deel van het duingebied van Zuid-Kennemerland (ca. 2800 ha, waarvan ca. 900 ha matig vochtig tot open water). In het toen nog stuivende duingebied zonder waterwinning ontstonden steeds weer nieuwe valleien door uitstuiving.

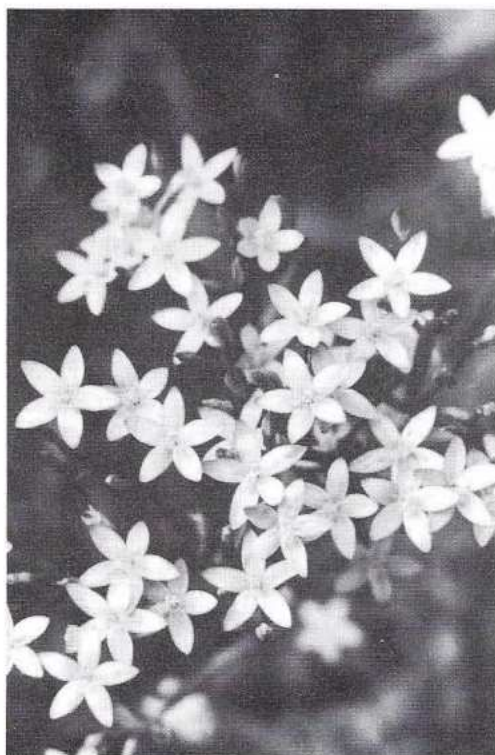
Vochtige valleien verkeren het hele jaar door in de invloedssfeer van het grondwater: delen zijn vochtig, andere delen dras of plas. In de kale situatie is de voedselrijkdom laag, later wordt de bodem matig voedselrijk maar nooit voedselrijk. Eerst vestigen zich pioniergemeenschappen met onder meer Late zegge, Strand- en Fraai duizendguldenkruid, Krielparnassia, Slanke duingentiaan, Dwergvlas en Dwergbloem. In een later stadium kunnen zich onder meer Parnassia, Knopbies, Vleeskleurige orchis, Moeraswespenorchis, Drienerve zegge en Zeegroene zegge vestigen. Kenmerkende vogels zijn Paapje en Rietgors in kleine valleien, Wulp, Grauwe en Blauwe kiekendief in grote valleien, en Watersnip, Waterral, Grutto en Bruine kiekendief als er open water ontstaat (4).

Tegenwoordig zijn de vochtige valleien geheel uit Zuid-Kennemerland verdwenen. Slechts enkele, kleine en geïsoleerde groeiplaatsen van vochtige vegetaties herinneren ons aan de tijden van Van Eeden (1). De valleien zijn nu voornamelijk begroeid met lage gemengde struwelen of verruigde duinrietvegetaties.

Voorspelling

Nadat het Grondwaterplan was verschenen, is nagegaan welke effecten de stijging van het grondwater op de vegetatie zal hebben en welke beheersmaatregelen deze effecten positief kunnen beïnvloeden (2). Voor de valleien die in de toekomst vochtig kunnen worden, is een voorspelling van de vegetatie-ontwikkelingen gemaakt en zijn beheersvoorstellen opgesteld.

In een ongestoord duin wordt het voorkomen van bepaalde planten- en diersoorten (mede) bepaald door factoren als de hoogte van het grondwater, de voedselrijkdom en het kalkgehalte van de bodem. De toekomstige vegetatie-ontwikkelingen zijn afhankelijk van deze factoren. Door de vermindering van de winning komt het grondwater omhoog. Hierdoor kunnen voedingstoffen vrijkomen uit de voorraad humus in de bodem. Hoe groter de voorraad nu is, hoe meer voedingstoffen er zullen vrijkomen. Hierdoor worden karakteristieke ontwikkelingen belemmerd en zullen ruige soorten als Duinriet en Brandnetel zich uitbreiden. Een andere bron

Krielparnassia (foto: Erik van Dijk).

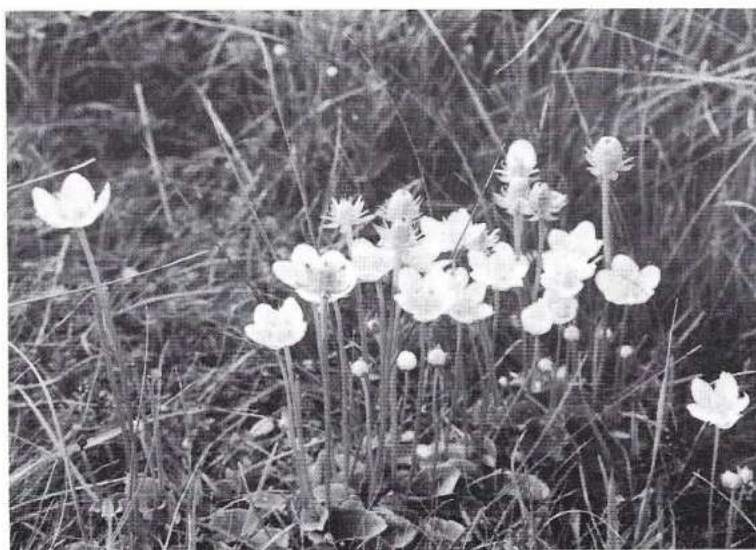
Het vrouwtje van de
Blauwe kiekendief.

van extra voedingsstoffen vormen de afgestorven plantedelen. Een deel van de begroeiing die zich in jaren van verdroging heeft ontwikkeld en is aangepast aan de drogere omstandigheden, zal namelijk dood gaan als de grondwaterstand hoger wordt. Ook de huidige begroeiing is van invloed op de mogelijkheden voor nieuwe plantensoorten: de kleine kruiden van vochtige duinvalleien zullen bijv. grote moeite hebben om zich een plaatsje te verwerven in een dichte ruige duinrietmat of een afstervend struweel.

Toekomstige grondwaterstanden

Door de verminderde onttrekking zullen de grondwaterstanden in het gehele duingebied stijgen en zal de afvoer van kwelwater via duinrellen toenemen. Slechts in een beperkt deel van de valleien is de stijging van het grondwaterstand merkbaar in het maaiveld van de valleien. Hier zullen weer vochtige en matig vochtige, en in mindere mate natte plekken ontstaan. In de overige valleien zit het grondwater momenteel zo diep onder het maaiveld, dat de stijging niet merkbaar zal zijn.

Parnassia (foto: Albert Sal-
man).

veld, dat de stijging niet merkbaar zal zijn.

In figuur 1 is weergegeven welk oppervlak aan verschillende vochtclassen zal ontstaan bij een aantal mogelijkheden van vermindering van de grondwinning. Bij een halvering van de winning tot 5,2 milj. m³/j zullen er weliswaar wat vochtige en natte plekken ontstaan maar het totaal oppervlak is gering. Zelfs een vermindering met ongeveer 75%, tot 2 milj. m³/j, zal nog maar betrekking hebben op ééntiende tot éénvijfde van het oorspronkelijke oppervlakte aan vochtige duinvalleien. Pas bij dit scenario zal op enige schaal open water en plasdrasomstandigheden ontstaan.

Ten opzichte van de vermindering van de grondwaterwinning tot 2 milj. m³/j geeft het volledig stopzetten van de winning in het duingebied een verdubbeling van het oppervlakte aan vochtige valleien. Het volledig stopzetten van de winning én het stoppen van de winning aan de randen van het duingebied levert bijna een verviervoudiging op. Onlangs is bekend geworden dat het WLZK eind jaren '90 de winning zal verminderen tot 2 milj. m³/j. De rest van dit artikel beperkt zich tot die situatie.

Toekomstige ontwikkelingen

Op de weer beschikbaar komende groeiplaatsen kunnen de kenmerkende vochtige duinvalleivegetaties zich herstellen en uitbreiden (3). Ook karakteristieke broedvogels kunnen weer terugkeren en zich uitbreiden, zij het dat daarvoor regulering van de rekreatiedruk noodzakelijk is (4).

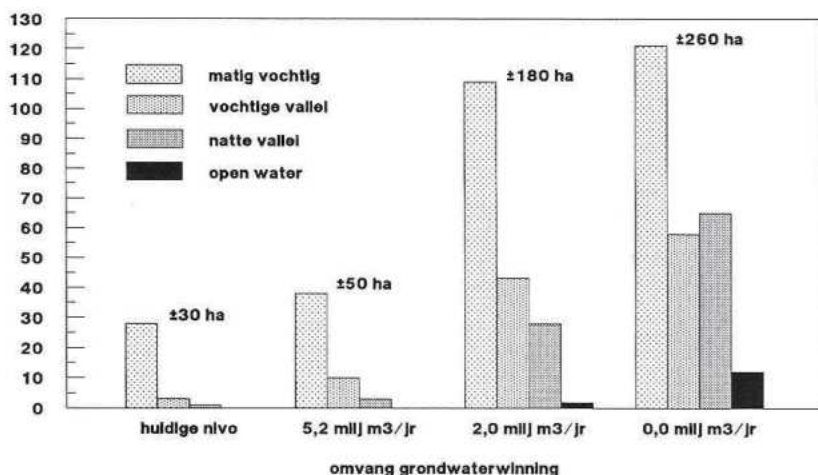
Als er geen beheersmaatregelen worden getroffen, zal op termijn een deel van de huidige begroeiing, ca. 20 ha, vervuigen doordat er te veel voedingsstoffen vrijkomen. De struiken zullen dichter en hoger worden. Een even groot deel zal afsterven, doordat het grondwater te hoog komt. Het grootste deel van de schaarse restanten van vochtige duinvalleivegetaties zal afsterven, zeker wanneer het vernattingsproces snel verloopt. Dit komt doordat deze vegetaties beperkt zijn tot de smalle oeverzones van meren en drinkplaatsen. Deze komen onder water en de planten hebben geen uitwijkmogelijkheden. In een natuurlijke situatie, waarin vochtige duinvalleien veel grotere, glooiende oppervlakken beslaan, kunnen de typische vochtige duinvalleisoorten overleven door te "pendelen" met de van jaar tot jaar wisselende grondwaterstand.

Beheersvoorstellen

Door middel van beheersmaatregelen, die gericht zijn op het afvoeren van voedingsstoffen (o.a. maaien, plaggen, uitschuiwen en begrazen) en op het verwijderen of open maken van de begroeiing (o.a. maaien en begrazen), kunnen de vegetatieontwikkelingen gestuurd worden (2).

Refugiumbeheer, het behoud en herstel van de laatste restanten van vochtige vegetaties, is van primair belang: als de karakteristieke plantensoorten in het gebied aanwezig blijven, kunnen ze zich weer uitzaaien als de valleien over grotere oppervlakken vernatten. Hiertoe moeten deze valleien jaarlijks gemaaid worden. Door het talud van de kunstmatige standplaatsen af te vlakken worden de uitwijkmogelijkheden vergroot. Door maaien of plaggen kunnen nieuwe standplaatsen voor de duinvalleisoorten worden gecreëerd in de buurt van de huidige groeiplaatsen.

oppervlakte (ha)

Figuur 1. Oppervlakten van de verschillende vochtclassen bij verschillende nivo's van grondwaterwinning in de Kennemerduinen (3).

Het zogenaamde herstelbeheer is erop gericht om een zo natuurlijk mogelijke uitgangssituatie te creëren. Herstelbeheer is gewenst op nagenoeg alle plekken die vernatten. In de valleien in het noordwesten zou de humuslaag verwijderd moeten worden. Aangezien de bodem op de meeste plekken diep ontwikkeld is, is uitschuiven noodzakelijk. Op plekken met een dunne humuslaag is plagen voldoende. Als dit zo vroeg mogelijk wordt gedaan, kan door verstuving een glooiender microrelief ontstaan voordat de nieuwe grondwaterstand zich instelt. In de overige valleien in het buitenduin is het gewenst om op alle vochtige en natte plekken te maaien of te klepelen (grof maaien van struiken). Zo kan enerzijds de begroeiing op tijd worden weggehaald voordat die afsterft of verruit, en kan anderzijds de begroeiing worden opengemaakt voor de vestiging van nieuwe duinvalleiplanten. Gezien de openheid van de begroeiing zouden deze valleien in hun geheel begraaasd kunnen worden. In aansluiting hierop kunnen de valleien in het noordwesten op den duur in de begrazingseenheid worden opgenomen. In de valleien in het middenduin kan na voorbereidend maaien klepelwerk over worden gegaan op begrazing.

Er wordt al van alles gedaan

De beherende instanties zijn inmiddels druk bezig met de uitvoering van beheersmaatregelen in de valleien die in de toekomst vochtig worden. In 1990 en 1991 heeft de StNPKD in een deel van het Houtglop de struiken en het humushoudende deel van de bodem verwijderd. Natuurmonumenten heeft in 1990 en 1991 een deel van het Zuidervlak en de naastliggende vallei geklepeld. Beide valleien zijn bovendien onderdeel van een gebied van 150 ha, dat sinds de zomer van 1990 wordt begraaasd door 12 shetlandpony's, die in het groeiseizoen worden aangevuld met een zevental pinken. In beide gebieden wordt de vegetatie sinds een aantal jaren gemaaid, waarna het maaisel wordt afgevoerd.

Milieu-Effektrapport

In september 1990 heeft het WLZK de vergunningaanvraag voor het diepinfiltratieproject samen met het MER (5) ingediend bij de provincie. De procedure loopt momenteel nog.

In het MER worden de effecten van een diepinfiltratieproject met een omvang van 8,9 mln m³/j bij 't Wed in de Kennemerduinen, zoals het WLZK van plan is, vergeleken met de effecten van diverse alternatieven. De omvang van 8,9 milj. m³/j is gekoppeld aan een halvering van de grondwaterwinning tot 5,2 milj. m³/j. Dit project heeft enerzijds positieve regionale effecten als gevolg van de vermindering van de grondwaterwinning, maar anderzijds negatieve effecten op de lokatie van het diepinfiltratieproject.

Op de lokatie van de diepinfiltratie zijn vergravingen noodzakelijk voor de aanleg van leidingen (circa 4000 m) en putten (50 stuks). Op de lokatie 't Wed wordt het natuurlijke reliëf aangetast, gaan vegetaties die een hoge waarde vertegenwoordigen (eikenberkenbos en mosrijke duinroosvegetaties) verloren en gaat de visueel-landschappelijke waarde achteruit. De uitgebreide en langdurige werkzaamheden voor de aanleg en in mindere mate voor het onderhoud kunnen de broedvogels en kwetsbare vegetaties verstoren. In vergelijking met de huidige verstoring zijn de effecten gematigd, aangezien een deel van 't Wed een drukbezocht recreatiegebied is en een deel van het militaire oefenterrein intensief wordt gebruikt.

De alternatieve lokaties liggen bij Santpoort en Driehuis in de binnenduinstrand. De effecten van de vergravingen zijn hier veel geringer, omdat die gebieden reeds vergraven zijn en er hoofdzakelijk bouwland of soortenarm grasland aanwezig is. Ook de effecten van verstoring zijn geringer, onder meer omdat er geen bijzondere broedvogels en vegetaties voorkomen. Opvallend in het MER is, dat de alternatieve lokaties bij Santpoort en Driehuis ook voor de waterwinning beter scoren dan de lokatie 't Wed waarvoor vergunning is aangevraagd.

Het is duidelijk dat vanuit het natuurbelang een vergaande vermindering van de winning en een diepinfiltratieproject buiten het duingebied de voorkeur heeft.

Edith Louman werkt bij Bureau Duin + Kust.

Literatuur

1. EEDEN, F.W. VAN (1886). Onkruid. Botanische wandelingen. Eerste druk van de verzamelde artikelen. Schuyt & Co, Haarlem.
2. LOUMAN, E.G.M. (1989). Effecten van vernatting op de vegetatie in het duingebied van Zuid-Kennemerland. Een exploratief onderzoek gericht op het aangeven van beheersmaatregelen bij reductie van de grondwaterwinning. KIWA, Nieuwegein.
3. PROVINCIALE WATERSTAAT (1986). Ecologie en grondwaterwinning in de duinen van Zuid-Kennemerland.
4. VEGTE, F.W. VAN DER (1990). Ekohydrologisch herstel: keerpunt voor het natuurbeheer in de Kennemerduinen. In: Regeneratie van vochtige duinvalleien in het duingebied van Zuid-Kennemerland. Brochure van het WLZK en ST. NPKD.
5. GRONTMIJ & WLZK (1990). Milieu-Effekt-Rapport Diepinfiltratie Overveen.